

AVRASYA ETÜDLERİ

36
2009-2

TİKA

T.C. BAŞBAKANLIK
Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı

*Turkish International Cooperation and
Development Agency*

Avrasya Etüdüleri hakemli bir dergidir.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi tarafından yılda iki kez yayımlanır.
Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlarına aittir; Türk İşbirliği ve
Kalkınma İdaresi Başkanlığıının düşünce ve politikasını yansıtan
metinler olarak değerlendirilemez.

ISSN 1300-1604

İletişim

TİKA, Atatürk Bulvarı No:15 Ulus-ANKARA
Tel: +90(312)5081000 • Faks: +90(312)3098969
avrasyaetudleri@tika.gov.tr • www.tika.gov.tr

AVRASYA ETÜDLERİ

Yıl: 15, Sayı:36 (2009/2)

TİKA adına sahibi
Musa KULAKLIKAYA
Başkan

Yayın Kurulu
Musa KULAKLIKAYA
Dr. Mehmet YILMAZ
Abdullah KAVAKLI
Selda ÖZDENOĞLU

Yazi İşleri Müdürü
Abdullah KAVAKLI

Editör
Dr. Mehmet KAHRAMAN
(m.kahraman@tika.gov.tr)
(uveyska@windowslive.com)

Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Mustafa AŞKAR • *Ankara Üniversitesi*
- Doç. Dr. Kemal BAŞLAR • *Polis Akademisi*
- Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN • *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi*
- Prof. Dr. Ömer ÇAHA • *Fatih Üniversitesi*
- Doç. Dr. Uğur DOĞAN • *Ankara Üniversitesi*
- Prof. Dr. Büşra ERSANLI • *Marmara Üniversitesi*
- Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ • *Ankara Üniversitesi*
- Prof. Dr. Ramazan GÖZEN • *Çankaya Üniversitesi*
- Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ • *Çankırı Karatekin Üniversitesi*
- Prof. Dr. Ramazan KAPLAN • *Bartın Üniversitesi*
- Prof. Dr. Mehmet KARA • *Fatih Üniversitesi*
- Doç. Dr. Hakan KIRIMLI • *Bilkent Üniversitesi*
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ • *Hacettepe Üniversitesi*
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • *Ege Üniversitesi*
- Doç. Dr. Nasuh USLU • *Kırıkkale Üniversitesi*
- Prof. Dr. Ahmet UZUN • *Cumhuriyet Üniversitesi*
- Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ • *Hacettepe Üniversitesi*
- Prof. Dr. Ekrem YILDIZ • *Kırıkkale Üniversitesi*

Baskı:

Öncü Basımevi, Basım Yayım Tanıtım Ltd. Şti.

Kazım Karabekir Cad. 85/2 İskitler/ Ankara

Tel: (0312) 384 31 20

Faks: (0312) 384 31 19

İçindekiler / Contents

Mehmet Okan TAŞAR

Finansal Regülasyonlar ve Küresel Kriz Sürecinde Türk Dünyası
Bankacılık Sistemlerinin Yeniden Yapılandırılması / 7- 46
*Financial Regulations and Restructuring of the Banking Systems
in Turkic World During Global Crisis Process*

Şeref İBA

Kırgızistan'ın Anayasa Serüveni ve Jogorku Keneş / 47 - 62
Kyrgyzstan's Constitutional Adventure and Jogorku Kenesh

Recep REHİMLİ

Azerbaycan'da Yeniden Yapılanma Sürecinde
Kamu Personel Sistemi / 63-94
In the Reforms Process the State Service System in Azerbaijan

Muharrem EKŞİ

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitığe / 95-112
Turkey-Azerbaijan Relations: From Discourse to Realpolitic

Metin KOPAR

Bir Türkmen Şehri Kerkük / 113-136
A Turcoman City Kirkuk

Selim Hilmi ÖZKAN

Telafer'in Stratejik Önemi ve Türkmenler / 137-155
Strategic Importance of Telafer and Turcoman

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitığe

Muharrem EKŞİ¹

Özet

8 Ağustos 2008 tarihinde başlayan beş günlük Rus-Gürcü çatışması, Kafkasya politikası için bir dönüm noktası olmuştur. Kafkasya'da dengelerin değişerek yeni bir jeopolitik durumun ortaya çıkardığı yeni konjonktür, bölge ülkelerinin ve bölgeye yönelik çıkarları olan aktörlerin politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Kafkasya politikasını yeniden yapılandırma içerisine girmiştir. Bu anlamda Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu önerisini beklenmedik bir hızla ortaya atan ve Ermenistan ile Ağustos 2007 tarihinde başlatılan normalleşme sürecine çatışma sonrası ivme kazandıran Türkiye, Kafkasya politikasında proaktif ve ön alıcı açılımlarda bulunmuştur. Ancak, Türkiye'nin bu yeni açılımlarından özellikle normalleşme açılımı, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde tansiyonun yükselmesini de beraberinde getirmiştir. Bu araştırmada Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha çok söylem düzeyinde kaldığı ve beklenen stratejik düzeye çıkarılamadığı ileri sürülmektedir. Ayrıca, ilişkilerde sadece enerji alanında somut işbirliği gerçekleştirilmiş, ancak bu siyasal alana yansıtılamamıştır. Buna karşın Davutoğlu döneminde Türkiye, Kafkasya politikasını yeniden dizayn etmeye başlamış ve bununla Azerbaycan ilişkilerinin de stratejik ortaklık boyuta geçilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, normalleşme süreci, Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu, enerji, BTC.*

¹ Doktora adayı, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF), Uluslararası İlişkiler Bölümü, meksi@politics.ankara.edu.tr

Turkey-Azerbaijan Relations: From Discourse to Realpolitik

Abstract

Started on August 8, 2008, the five-day Russian-Georgian conflict has become a turning point for Caucasian politics. A new emerging geopolitical balance in the Caucasus changed the situation, provided for a new conjuncture and caused the regional actors to change their policies. Under these circumstances, Turkey has started to re-structure her Caucasian policy as well. In this framework, Turkey, one of the most important actors of the region, swiftly initiated the Caucasus Cooperation and Stability Platform and normalization process in terms of relations with Armenia in the Caucasus. Turkey's new proactive Caucasian policy and particularly normalization process with Armenia have caused tension over Turkish-Azerbaijani relations." In this study, it is proposed that Turkey-Azerbaijan relations have remained at the level of discourse dimension instead of expected strategic level. Furthermore, in the bilateral relations, concrete cooperation materialized only in energy field, but it could not widen into the political sphere. However, Turkey has begun to redesign its Caucasus policy in the era of Davutoglu and in this context; it has been aimed to raise relations between Azerbaijan and Turkey to the strategic dimension.

Keywords: *Turkey, Azerbaijan, Armenia, normalization process, the Caucasus Cooperation and Stability Platform, energy, BTC.*

Giriş

Ermenistan ile yürütülen normalleşme süreci² nedeniyle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gerginleşmesi, iki ülke ilişkilerinin kırılğan bir yapıda olduğunu göstermiştir. Oysa bugüne kadar iki ülke liderleri, ilişkileri sürekli olarak dost ve kardeş ilişkilerine benzetmişlerdi. Daha da ötesi, ilişkiler, “tek millet, iki devlet” olarak tanımlanmaktaydı. Ancak, pratikte iki ülke ilişkilerinin bugün gelinen noktada söylem düzeyinde kaldığı görülmektedir. Diğer taraftan, bu durum ilişkilerin söylemden reelpolitik düzeye geçmesi gerektiğini açıkça göstermiştir. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun iki ülke ilişkilerini tanımlarken stratejik ortaklığı ön plana çıkarması bundan sonra ilişkilerin söylemden stratejiye dönüştürüleceği beklentisini yaratmıştır. Bununla birlikte, iki ülke arasında daha önce gerçekleştirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı ve yapım aşamasındaki Bakü-Tiflis-Kars (BTK) demiryolu gibi somut işbirliği projelerinin ilişkilerin stratejik düzeye çıkarılmasının zemini olacağı söylenebilir.

Bu araştırmada, Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, söylem, enerji ve güvenlik boyutları çerçevesinde irdelenerek ilişkilerdeki kırılma noktaları ve sorunlar ortaya konulmuştur. Daha sonra Davutoğlu döneminde değişen Türk dış politikası bağlamında ve Rus-Gürcü çatışması nedeniyle Kafkasya'da değişen dengeler ve ortaya çıkan yeni jeopolitik durum açısından iki ülke ilişkileri değerlendirilmiştir. Bundan sonra Türkiye'nin değişen konjonktür nedeniyle yeniden yapılandırmaya çalıştığı Kafkasya politikasının yeni açılımları olan Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu (KIİP) ve özellikle normalleşme süreci açısından iki ülke ilişkilerinin değişen niteliği vurgulanmıştır. Bu çerçevede Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin söylemden reelpolitik düzeyde stratejik ortaklığa doğru şekillenmeye başladığı argümanı öne çıkmaktadır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, Kafkasya politikasının bir dönüm noktası olan Rus-Gürcü çatışmasıyla bölgede dengelerin değişmesine ve yeni bir jeopolitik durumun ortaya çıkmasına paralel olarak farklı bir boyutta de-

² Normalleşme süreci, Türkiye'nin, Ermenistan ile arasındaki sorunları gidermek ve ilişkileri geliştirmek amacıyla Ağustos 2007 tarihinde İsviçre'nin arabuluculuğunda Zürih kentinde başlattığı diplomatik bir açılım olarak ifade edilebilir. Normalleşme süreci ile öncelikle iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve 1993 yılından itibaren kapatılan sınırların açılması öngörülmektedir. Nitekim 10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokollerle normalleşme süreci işletilmeye başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Muharrem Ekşi, “SETA Türkiye-Ermenistan İlişkileri Çalıştayı Raporu”, *Kafkasya Çalışmaları 1*, SETA, Haziran 2009, http://www.setav.org/document/SETA_Ermenistan_Calistayi_Raporu.pdf. Erişim tarihi: 02.07.2009.

ğerlendirilmeyi gerekli kılmaktadır. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin Davutoğlu döneminde genelde Türk dış politikasının (TDP) özeldde Rus-Gürcü çatışması nedeniyle yeniden yapılandırılan Kafkasya politikasının neresinde yer aldığına ortaya konması önem kazanmıştır. Ayrıca, Kafkasya politikasında Ermenistan ile yürütülen süreç ve KİİP gibi açılımlarla Türkiye'nin Azerbaycan ile ilişkilerinin yeniden şekillenme dönemine girmesi, iki ülke ilişkilerinin bu yeni parametreler çerçevesinde tekrar analiz edilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda, değişen TDP, Rus-Gürcü çatışması, normalleşme süreci ve KİİP gibi yeni parametreler çerçevesinde Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin içeriği, niteliği ve boyutları ele alınmıştır.

Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin İçeriği ve Niteliği: İlişkilerde Söylem Boyutu

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin içeriğine ve niteliğine kısa bir göz atışta bile dostluk ve kardeşlik temaları hemen göze çarpmaktadır. Bu durumun ilişkilere yansıyan yönü ise iki ülkenin ilişkilerini karşılıklı olarak yakın dostluk ve kardeşlik temaları üzerinden duygusal düzeyde tanımlamalarıdır. Haydar Aliyev'in 6 Mayıs 1997 tarihinde TBMM'de iki ülke ilişkilerini "bir millet, iki devlet" olarak tanımlamasından³ sonra sloganlaşan bu duygusal tanımlama, gerçekçi olmayan ve olanakları aşan yüksek beklentiler doğurmuştur. Bu nedenle de bugüne kadar birçok kesimin mitleştirdiği ve doğru bulduğu bir anlayışı simgeleyen⁴ bu söylem, iki ülke ilişkilerindeki zedelenmenin de temel nedenini oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu şekilde bir tanımlama, iki ülke arasındaki ilişkilerde her zaman olumlu sonuçlar da doğurmamış, aksine ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyir takip etmesine yol açmıştır.⁵ Söylem, iki ülke ilişkilerinin temel ilkesini teşkil etmekte ve bu ilke, ilişkilerin kardeşlik ve dostluk prensibine dayandığını ifade etmektedir. Aynı zamanda, Türkiye ve Azerbaycan toplumları arasındaki dil, iş ve kader birliğinin bir yansıması olmaktadır. Bu da iki ülke arasındaki dil, din ve kültür ortaklığından kaynaklanmaktadır. Bu algılamaya dış politikada moral değerlerin ön plana çıkmasına ve ilişkilerin reelpolitik yerine kardeşlik esasına göre dizayn edilmesine yol açmaktadır.

³ 'Bir millet, iki devlet', iki ülke arasındaki etnik, tarihsel ve kültürel bağları ön plana çıkaran bir tanımlamadır.

⁴ Cengiz Çandar, "Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan: Yeni Başlayanlar İçin...", 25/04/2009, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&Date=25.04.2009&ArticleID=932871>. Erişim tarihi: 13.06.2009.

⁵ Ayça Ergun, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri", *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, (Der. Mustafa Aydın), Nobel Yayınları, Eylül 2007, s. 131.

Doğal olarak bu durum da ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Şöyle ki, kardeşlik esasına dayanan algılama ilişkileri reelpolitik zeminden uzaklaştırarak duygusallaştırmakta ve yüksek beklentilere neden olmaktadır.

Diğer taraftan, Azerbaycan'ın Türkiye algısını şekillendiren olay ise Türkiye'nin Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke olması ve Karabağ sorununda izlediği politika olmuştur. Dolayısıyla haklı olarak Ankara, Ermenistan sınırını açmak için uluslararası hukuka uygun olarak Minsk Grubu çerçevesinde Karabağ sorununun çözümünde ilerleme sağlanmasını istemektedir. Öte yandan Bakü ise tek çözüm yolunun Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan toprak bütünlüğü içinde gösterilmesiyle gerçekleşeceğini ileri sürmektedir. Nitekim BM Genel Kurulu'nun 14 Mart 2008'de aldığı karar da, Ermenistan'ın Karabağ'dan çekilmesi ve evlerinden sürülen Azerilerin tazminatlarının ödenerek yeniden topraklarına dönmesi hükmünü içermektedir. Bu noktada Azerbaycan'ın Türkiye'den beklediği, sınırın açılmasına karşılık Karabağ sorununda Türkiye'nin desteğini devam ettirmesidir. Başbakan Erdoğan, Azerbaycan ziyaretinde Azerilere Karabağ sorunu çözülmeyen sınırdan açılmayacağı garantisini vermiştir.

Ancak, bugün gelinen noktada Türkiye'nin Karabağ sorununda farklı bir tutum izlememesine rağmen normalleşme süreci nedeniyle Azerbaycan'ın algısında olumsuz yönde eğilimler ortaya çıkmıştır.⁶ Bunda iki ülke arasındaki ilişkilerin duygusallık düzlemine oturtulması nedeniyle beklenen ve arzu edilen politiklardan farklı bir uygulamanın izlenmesi etkili olmaktadır.

Öte yandan, iki ülkenin ilişkilerinde birbirlerine ayrıcalıklı bir konum atfetmesine rağmen pratikte bunun yeterli şekilde değerlendirilemediği görülmektedir. Örneğin, iki ülkenin küresel ve bölgesel sorunlarda hatta Kıbrıs sorununda bile ortak yaklaşım ve tutum belirlemede ve birbirlerini desteklemede zayıf kaldıkları görülmektedir. Kısaca, Türkiye-Azerbaycan arasında teoride dostluk ilişkilerinin söylem düzeyinde kaldığı ve pratikte stratejik ortaklığa çıkarılamadığı ifade edilebilir.

⁶ Azerbaycan basınında normalleşme süreci nedeniyle Türkiye'nin sınırları açma olasılığı, Karabağ sorununda Türkiye'nin Azerbaycan'a ihanet ettiği şeklinde aşırı tepkiler verilmesine yol açması, iki ülke ilişkilerinin duygusallığını açıkça göstermektedir. Bu da politika değişikliğinin anında iki ülke arasındaki algılamaları da değiştirdiği gerçeğini su yüzüne çıkarmaktadır.

İlişkilerde Enerji Boyutu

Türkiye-Azerbaycan arasında ekonomik ilişkiler⁷ beklenen düzeyde olmamakla birlikte enerji ön plana çıkmaktadır. İki ülke ilişkilerinde enerjinin ön plana çıkmasında Azerbaycan'ın net enerji üreticisi olması ve Türkiye'nin de büyük bir enerji tüketicisi ve alternatif bir güzergâh sunan bir konumda olması etkili olmaktadır. Bu şekilde Türkiye, enerji ulaşım hatları açısından Azerbaycan'a Rusya tekelinden bağımsız bir geçiş rotası sunarken, Azerbaycan da Türkiye'ye Rusya dışında enerji güvenliğini sağlamada çeşitliliği temin edecek alternatif bir tedarik kaynağı sunmaktadır. Bu durum iki ülkeyi enerji alanında ortak çıkarlara dayalı stratejik müttefik yapmaktadır.

İki ülke enerji ilişkilerinin temeli, 1994 yılında 'asrın anlaşması' olarak tarihe geçen Azerbaycan petrolünün üretim ve paylaşım anlaşmasının imzalanmasıyla atılmıştır. Bu anlaşmayla Azerbaycan petrolünün Türkiye güzergâhı üzerinden Batı pazarlarına ulaştırılması hedeflenmiştir. Bunun sonucunda Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattı inşa edilmeye başlanmış ve 25 Mayıs 2005 yılında tamamlanmıştır. Bunun yanında 2006 yılında da Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hattı tamamlanmıştır. Bu şekilde enerji, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan ülkelerini birbirine bağladığı gibi aynı zamanda dış politika ve güvenlik alanında da Kafkasya'da yeni bir eksenin oluşmasını temin etmiştir.⁸ Başka bir deyişle, enerji hatlarıyla Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan arasında adı konmamış bir ittifak ilişkisi kurulmuştur. İlk bakışta Türkiye ile Azerbaycan arasında enerji alanındaki işbirliği, ilişkilerin söylemin ötesine geçtiğini göstermektedir. Ancak, iki ülke arasındaki işbirliğinin enerji alanındaki ortak çıkarlara dayalı enerji projeleriyle sınırlı kaldığı görülmektedir. Hatta normalleşme süreci nedeniyle Azerbaycan'ın Türkiye'ye sattığı doğalgaz ücretini misilleme tarzında artırma girişimi, iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinin de sağlam bir zemine dayanmadığını ve kırılgan olduğunu göstermiştir. Ancak, kısa dönemli ücret sorununun iki ülke ilişkilerinde mevcut ve gelecekteki uzun vadeli ortaklıkları tehlikeye atacağı da beklenmemelidir.

⁷ 1 Ocak 1993 tarihinde imzalanan iki ülke arasında ticari ve ekonomik işbirliği anlaşması ile iki ülke birbirlerine "en çok kayırlı ülke" statüsünü vermişlerdir. Buna rağmen Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 2008 yılı itibarıyla yaklaşık 3 milyar dolar civarında kalmakta ve Türkiye'nin toplam dış ticaret hacminde Azerbaycan'ın payının %1'in altında kaldığı görülmektedir. "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri", *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>. Erişim tarihi: 21.07.2009.

⁸ Graham E. Fuller, *Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s. 250.

Aslında Azerbaycan, 2008 yılından beri fiyat artırma isteğini defalarca iletmekteydi,⁹ ancak bunun zamanlama açısından 2009 yılında normalleşme sürecinin önemli bir mesafe kat ettiği bir zamana denk gelmesi, Azerbaycan yönetiminin Türkiye'nin Ermenistan ile yakınlaşmasına karşı bir misilleme yaptığı izlenimini doğurmuştur. Buna rağmen, BTC ve BTE hatları iki ülke ilişkilerinde somut işbirliğinin bir göstergesi kabul edilmelidir. İlişkilerin stratejik ortaklık düzeyine çıkarılmasında enerjinin ve mevcut boru hatlarının manivela işlevi görmesi kuvvetle muhtemeldir.

İlişkilerde Güvenlik Boyutu

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde güvenlik boyutunun temeli, Azerbaycan'ın Ermenistan ile girdiği çatışma ve Karabağ sorununda yatmaktadır. Türkiye, her ne kadar Azerbaycan-Ermenistan savaşında Rusya'nın müdahale etme riskini göz önünde bulundurarak Azerilerin beklediği gibi yardım yapamasa da Karabağ sorununda koşulsuz destek vererek Azerbaycan'ın yanında yer almıştı. Bu durum Azerilerin Türkiye'yi Azerbaycan'ın koruyucusu olarak görmelerinde belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, her iki ülke de ilişkilerini müttefiklik düzeyinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda Türkiye, Azerbaycan topraklarının %20'sinin Ermenistan tarafından işgal edilmesi nedeniyle bu ülkeyle sınırlarını kapatarak ilişkilerini kesmesi, Türkiye-Azerbaycan arasında güvenlik alanında müttefiklik ilişkilerini açıkça göstermektedir. Ayrıca, 2001 yılında İran ile Azerbaycan donanmaları arasında Hazar'daki ihtilafı sular üzerinde petrol arama konusunda tansiyonun yükselmesi üzerine Türkiye'nin, İran'ı karşısına alması pahasına Silahlı Kuvvetleriyle Azerbaycan'a destek vererek İran'ın geri adım atmasında etkili olması, Türkiye-Azerbaycan ittifak ilişkilerinin boyutunu açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin Ermenistan açılımı ile ilişkilerini normalleşme sürecine alması ve bunun sonucunda diplomatik ilişkilerin kurulacak olması, Azerbaycan açısından ulusal güvenlik açığı olarak değerlendirilerek Türkiye ile ilişkileri yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Bu anlamda İlham Aliyev'in

⁹ Azerbaycan'ın Türkiye'ye sattığı doğalgazın fiyatını artırma nedeninin temeli 2001 yılında imzalanan Şahdeniz Anlaşmasına dayanmaktadır. Bu anlaşmaya göre Azerbaycan, Türkiye'ye doğalgazın 1000 m³'ünü, uluslararası enerji fiyatlarının oldukça altında olan 120 dolardan satmaktaydı. Anlaşma için bakınız: <http://www.botas.gov.tr/index.asp>. Anlaşma süresinin Nisan 2008'de bitmesi nedeniyle Azeri yetkililer, Türk yetkililere fiyatın artırılması talebini defalarca iletmiş, ancak BOTAŞ buna pek yanaşmamıştır. Ancak, normalleşme süreci nedeniyle Türkiye-Azerbaycan ilişkileri gerginleşince Başbakan Erdoğan Bakü'yü ziyaret ederek fiyatların makul düzeye çıkarılacağı sözünü vererek ilişkilerde yumuşamayı sağlamıştır. "Azerbaijani gas price for Turkey to be likely re-considered: Azerbaijani President", *Trend News*, 13 Mayıs 2008, <http://capital-en.trend.az/oil/oilgas/1469681.html>. Erişim tarihi: 15.08.2009.

Türkiye'nin açılımları karşısında Milli Güvenlik Kurulundaki konuşmasında "Bölgedeki muhtemel jeopolitik değişiklikleri izliyoruz ve gerekli önlemleri alacağız; bölgedeki yeni duruma ilişkin kendi siyasetimizi belirlemek hakkımızdır ve bu hakkı bir şekilde kullanacağız." demesi¹⁰ ve ardından Rusya ziyareti, Türkiye-Azerbaycan ittifak ilişkilerinin zedelenmesine yol açmıştır. Ancak, 28 Nisan 2009 tarihinde Başbakan Erdoğan'ın ve 29 Nisan'da da Genelkurmay Başkanı Başbuğ'un "Karabağ'dan Ermeni askerleri çekilmeden hudut kapılarının açılması düşünülemez" şeklindeki ifadeleri,¹¹ Azerbaycan'a Türkiye'den en üst düzeyde güvence sağlayarak Azerbaycan yönetiminin ve kamuoyunun kaygıları giderilmiştir. Ancak, iki ülke arasında kısa zamanda aşırı bir hassasiyetin oluşması, Türkiye-Azerbaycan güvenlik ilişkilerinin de ne kadar kırılgan bir yapıda olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, dış politikalarında iki ülkenin birbirlerine özel önem attediklerini söylemelerine rağmen reelpolitikte bunun olmadığı su yüzüne çıkmıştır.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askeri güvenlik ilişkileri,¹² 1992 yılında iki ülke arasında karşılıklı askeri eğitim konusunda anlaşma imzalanmasıyla başladı. Ardından 1996 yılında Türkiye'nin Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin eğitimini içeren işbirliği protokolü imzalandı. Bir yıl sonra Azerbaycan ile Türkiye arasındaki sınır hattında yapılacak sivil ve askeri vasıtaların uçuşunu düzenleyen protokol ve strateji işbirliğinin genişletilmesi hakkında beyanname imzalandı. 1999 yılına gelindiğinde Türk Silahlı Kuvvetleri, Azerbaycan Savunma Bakanlığı'na mali yardım yapmaya başladı. Bu mali yardım teknik teçhizatın kullanılmasından savunma sanayi işbirliklerine kadar uzanmaktadır. Yine aynı çerçevede 2000 yılında Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Azerbaycan Savunma Bakanlığına çeşitli tip hücum botları hibe etti ve bu şekilde Hazar'da Azerbaycan donanmasının güçlü bir profil çizmesi sağlanmış oldu. 2001 yılında ise Nahcivan 5. Ordu Bölgesi'nin geliştirilmesine dair protokol imzalandı. 2003 yılında da boru hatlarının güvenliği konusunda işbirliği anlaşmaları yapıldı. 2003 yılından 2008 yılına¹³ kadar Türkiye ile Azerbaycan arasında mali yardım,

¹⁰ Zaur Şiriyev, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Kırılma Noktası: Ermenistan Sınırı", *GÜNAKSAM*, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=209&Itemid=44. Erişim tarihi: 03.07.2009.

¹¹ Sedat Ergin, "Ermeni açılımı Karabağ'ı bekliyor", *Hürriyet*, 22.10.2009; <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=12747870>. Erişim tarihi: 27.10.2009

¹² www.tsk.tr; www.jandarma.gov.tr; <http://www.kkk.tsk.tr>; <http://www.dzkk.tsk.tr>. Erişim tarihi: 18.09.2009.

¹³ Türkiye ile Azerbaycan savunma bakanlıkları arasında yapılan bir işbirliği anlaşmasının orijinal metni için bakınız: <http://www.resmi-gazete.org/tarih/20090206-1.htm>. Erişim tarihi: 08.06.2009.

askeri teçhizat, eğitim gibi alanlarda işbirliği protokolleri imzalandı. Burada iki ülke arasındaki askeri işbirliğinin niteliğini ve düzeyini göstermesi bakımından sadece önem taşıyanlar sayılmıştır. Bunların dışında da çeşitli düzeylerde işbirliği anlaşmaları yapılmış ve yapılmaktadır.¹⁴

İlişkilerde Kırılma Noktaları

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki yüksek beklentilerle birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerde de zaman zaman kırılma noktaları ortaya çıkmaktadır. İlişkilerde ilk kırılma noktasını Başbakan Turgut Özal'ın 1989 yılında Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında Karabağ sorununu Sovyetlerin bir iç çatışması olarak değerlendirmesi ve Azerileri Şii olarak görüp yalnız bıraktığı algılaması oluşturmaktadır. İkinci kırılma noktası ise, 1992 yılında Azerbaycan-Ermenistan çatışması sırasında Türkiye'nin Ermenistan'a buğday satması olayı¹⁵ olmuştur. İlişkilerde psikolojik kırılma yaratan bu olay bugün de iki toplumun hafızalarında yerini korumaktadır. Üçüncü kırılma noktası da ilişkilerde büyük bir güven bunalımı yaratan 1995 yılında Haydar Aliyev'e karşı Ruşen Çevadov'un darbe girişiminin arkasında Türk vatandaşlarının çıkması olmuştur. Dördüncü ve bugünlerde meydana gelen son kırılma noktasının ise Türkiye'nin Ermenistan açılımı ile Karabağ'da Ermeni işgali bitmeden Türkiye'nin sınırları açacağı beklentisi olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Ermenistan ile normalleşme sürecinde sınır kapılarının açılacağı ihtimali, Azerbaycan'da büyük bir tepki ve aşırı bir duygusallıkla karşılanmıştır. Nitekim aşırı duyarlılıkla Azeri basınında "Türkiye sırtımızdan vuruyor" manşetleri atılarak kamuoyunda aldatılmışlık hissi yaratılarak Türkiye karşıtlığının tavan yapmasına neden olunmuştur. Buna karşın Başbakan Erdoğan'ın 13 Mayıs 2009 tarihindeki Bakü ziyaretinde "Karabağ'dan Ermeni askerleri çekilmeden hudut kapılarının açılması düşünülemez"¹⁶ açıklaması ile ilişkilerde rahatlama sağlanmıştır. Ancak, İlham Aliyev'in adeta Türkiye'ye gözdağı ve-

¹⁴ Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri yardımları basında zaman zaman Türkiye'nin Azerbaycan'ı savaşa hazırladığı iddialarına dahi yol açmıştı. Hatta 1993 yılında Türkiye'nin Azerbaycan için Rusya ve Ermenistan ile savaşın eşğine geldiği ve TSK'nın savaş planları hazırladığı iddiaları basında yer almıştır. Bu durum iki ülke arasındaki askeri ve güvenlik işbirliğinin düzeyini açıkça göstermektedir. Bakınız: "Türkiye, Rusya ile savaşın eşiginden dönmüş!", *AJANSKAFKAS*, http://ajanskafkas.com/haber,22940,turkiye_rusya_ile_savasin_esiginden_donmus_.htm. Erişim tarihi: 27.09.2009.

¹⁵ Azeriler tarafından bu olay kardeşin kardeşi arkadan bıçaklaması ve ihanet etmesi olarak algılanmaktadır. Bu da ilişkilerdeki duygusallığın derecesini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. *T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü*, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/2008/08/22x08x08.htm>. Erişim tarihi:22.06.2009.

¹⁶ "Erdoğan: İşgal sona ermeden Ermenistan sınırı açılmaz", *Radikal*, 13.05.2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=13.5.2009&ArticleID=935713>. Erişim tarihi:05.10.2009.

rircesine Moskova'ya ziyaret düzenlemesi ve burada Rusya'yı dostumuz, komşumuz ve stratejik ortak olarak tanımlaması, doğalgazı kesmekten bahsetmesi, fiyat artırma talebinde bulunması, iki ülke ilişkilerinin söylem düzeyinde kaldığını ispatlamaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Ermenistan ile normalleşme sürecinde sınırları açacağı gerekçesine dayanarak bu tepkiyi gösteren Azerbaycan'ın, Ermenistan-Azerbaycan savaşında ve Karabağ sorununun arkasında Rusya'nın olduğunu unutmaması dikkat çekicidir. Diğer taraftan, Azerbaycan'ın aşırı tepki vermesinde Rusya faktörünü unutmamak gerekmektedir

İlişkilerde Sorunlar

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin teorik çerçevede ve söylem düzeyinde kaldığı, bir türlü stratejik ortaklık düzeyine çıkarılamadığı¹⁷ görülmektedir. Dostluk söylemlerine dayanan ilişkilerin Kafkasya'daki değişen dengeler nedeniyle artık sürdürülebilir olmaktan çıktığı söylenebilir. Özellikle, 'tek millet, iki devlet' söylemine dayanan ilişkiler, iki ülke arasında gerçekçi politika izlenmesini engellemektedir. Nitekim dostluk ve kardeşlik temaları üzerinden iki ülke ilişkilerinin mitleştirilerek duygusallaştırılması¹⁸ ilişkileri daha da hassaslaştırmaktadır. Bu durum ilişkilerin gerçekçi ve sağduyulu boyuttan uzaklaşmasına yol açmaktadır.

Diğer taraftan, iki ülke ilişkilerinde Türkiye'nin Azerbaycan'daki imajının büyük ölçüde Karabağ sorunundaki tutumuna bağlı kalması¹⁹ önemli bir sorun olarak sürekli ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, ilişkilerin enerjiye indirgenmesi²⁰ de Azerbaycan tarafının Türkiye algılamasını olumsuz yönde etkilemektedir. Azerbaycan halkı ve politika yapıcıları Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği önemin nedenini zaman zaman ülkenin sahip olduğu enerji kaynakları çıkarına indirgemektedirler. Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin tek boyutlu kaldığını ve çeşitlendirilmeyi²¹ beklediğini gös-

¹⁷ Bunun istisnası olarak BTC, BTE ve BTK gibi somut stratejik işbirliği projeleri de yapılmıştır. Bununla birlikte, Davutoğlu'nun son açıklamaları doğrultusunda ilişkilerin söylemden stratejiye geçişi gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

¹⁸ Bu durum beraberinde yüksek beklentiler getirmekte ve beklentilerin karşılanmadığı durumlarda ise hayal kırıklıkları yaşanmaktadır. Bu da ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyir izlemesine yol açmaktadır. Ayça Ergun, *age*, s. 244.

¹⁹ Bu durum Türkiye'nin genelde Kafkasya politikasını özelde Azerbaycan ilişkilerini Karabağ sorunundaki tutumuna endekslmektedir.

²⁰ Bu durum Azeri kamuoyunda Türkiye'nin Azerbaycan'ı enerji kaynakları nedeniyle önemsemediği algılamasına yol açmaktadır.

²¹ Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin askeri-güvenlik ve enerji alanından sosyo-ekonomik ve kültürel alana doğru geniş bir yelpazede derinleştirilmeye ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Bu şekilde iki ülke ilişkilerinin stratejik düzeye çıkmasının gerçekleşebilir olacağı öngörülmektedir.

termektedir. İki ülke ilişkilerindeki diğer bir sorun alanının da ilişkilerin iktidar ve liderlerin kişisel dostluklarına ve ilişkilerine endekslenmesi²² olduğu görülmektedir. Bu durum ilişkilerde kurumsallaşma eksikliğini açıklamaktadır.

Türkiye'nin Ermenistan ile ikili ilişkilerini düzeltmeye çalıştığı bir süreçte Azerbaycan'ın Ermenistan sorununu Türkiye'nin önüne koyması, iki ülke arasında gerginliklere yol açmıştır. Normalleşme süreci nedeniyle iki ülke arasında ortaya çıkan suni gerginliklerin ilişkileri zedelediği görülmüştür. Bu olaylar her iki ülke kamuoyunun iç politikayı doğrudan etkilediğini ve ilişkilerin iç kamuoyu tarafından kolayca yönlendirilebilir olduğunu göstermiştir. Bu da ilişkilerde kamu diplomasisi eksikliğine işaret etmektedir. Küresel ve bölgesel politikada ise iki ülkenin ortak politika geliştirememeleri²³ ilişkilerin diğer bir sorun alanını teşkil etmektedir.

İlişkilerde söylemden stratejiye: Davutoğlu ve Değişen Türk Dış Politikası

Ak Parti hükümetinin 2002 yılından beri dış politika danışmanlığını yürüten ve Mayıs 2009 tarihinde Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*²⁴ kitabında ve son yayınlanan makalesinde²⁵ yeni Türk dış politika konseptini belli prensipler çerçevesinde formüleştirmiş ve bunları uygulamaya geçirmeye başlamıştır. Buna göre, Türkiye'nin yeni dış politikası²⁶ temelde tarihsel, kültürel, jeopolitik konuma bağlı olarak stratejik bir derinliğe dayanmaktadır.²⁷ Bu şekilde sadece Batı ile ilişkileri esas alan tek boyutluluk yerine çok boyutlu bir dış politika izlemek ön plana çıkarılmıştır. Ancak, Ortadoğu ile sınırlı kalan çok boyutluluğu Davutoğlu, Kafkasya'ya da taşımaktadır. Kafkasya'daki yeni açılımları, çok kulvarlı dış politika prensibinin bir yansıması olarak görmek mümkündür. Diğer taraftan, Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* kitabının temel argümanı

²² İlişkilerin liderlere bağlı kalmasının nedeni kurumsallaşma eksikliği olarak ifade edilebilir.

²³ Bu unsurun gerçekleştirilmesi ile iki ülke ilişkilerini stratejik düzeyde tanımlamanın mümkün olabileceği söylenebilir.

²⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.

²⁵ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Vol.10, No:1, 2008, s. 88; http://www.insightturkey.com/Insight_Turkey_10_1_A_Davutoglu.pdf. Erişim tarihi: 02.05.2009.

²⁶ Türk dış politikasında Davutoğlu faktörü için bakınız: Bülent Aras, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", *SETA Policy Brief*, Brief, No: 32, Mayıs 2009.

²⁷ Böylece, Davutoğlu ile birlikte TDP'de stratejisini pazarlayan ve stratejik öneme dayalı dış politika anlayışı yerine tarih, kültür ve coğrafi derinliği temel alan yeni bir anlayış tercih edilmiştir.

olan, edilgen, kendi sınırları ötesinde aktif bir diplomasi izlemeyen eski dış politika anlayışını reddederek, Türk dış politikasında radikal dönüşüm de diyebileceğimiz, komşularla sıfır problem politikası gibi yeni prensipler çerçevesinde Kemalist anlayışın ileri sürdüğü Türkiye'nin bugüne kadar etrafının düşmanlarla çevrili olduğu sendromunu aşmayı hedeflemiştir. Böylece, Türkiye dış politikada komşularıyla sorunlarını çözme odaklı²⁸ bir yaklaşım içerisine girmiştir. Bu da Türkiye'nin çevresine güvenlik üreten ve yakın çevresine güvenlik ihraç eden bir ülke olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin bölgesinde ve küresel politikada "oyun kurucu" ve "düzen koyucu" bir aktör haline gelme politikası izlediği ifade edilmektedir.²⁹ Nitekim bu yaklaşımın yansımaları olarak Türkiye, bir yandan Ermenistan ile normalleşme sürecini bir yandan da KİİP girişimini devreye sokmaktadır. Bu şekilde Türkiye, Kafkasya'da normalleşme ve KİİP açılımları ile bölgedeki sorunları çözerek etkinlik alanını genişletmeyi ve bölgeye güvenlik ihraç eden bir aktör olmayı öngörmektedir.

Türkiye'nin Kafkasya Politikasında Açılımlar ve Azerbaycan'ın Yeri

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ardından Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşmasından sonra Azerbaycan'ı Kafkasya politikasında öncelikli konumda değerlendirmiştir.³⁰ Başka bir ifadeyle, Türkiye, Kafkasya'da 2007 yılına kadar veya 2008 yılındaki Rus-Gürcü çatışmasına kadar Azerbaycan odaklı bir politika izlemeye devam etmiştir. Ancak, Ağustos 2007 tarihinden itibaren Türkiye, Kafkasya politikasında bir anlamda Azeri ipoteğini devre dışı bırakarak Ermenistan ile normalleşme politikası izlemeye başlamıştır. Diğer taraftan, Ağustos 2008 tarihindeki Rus-Gürcü çatışması, Türkiye'nin Kafkasya politikasını yeniden gözden geçirmesine yol açmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'nin Kafkasya politikasını yeniden yapılandırmaya başladığı söylenebilir. Bu çerçevede Azerbaycan'a danışarak ama ondan bağımsız olarak Türkiye, Ermenistan

²⁸ Dışişleri Bakanı Davutoğlu, dış politikada komşularla sıfır problem anlayışı çerçevesinde komşularla sorunları de-securitize (güvenlik sorunlarını çözerek konuları güvenlik gündeminin dışına alma) etme politikası izlemektedir. Eleştirel Güvenlik Çalışmalarının Kopenhag Okulunda Ole Weaver'ın ortaya attığı securitization ve de-securitization teorileri için bakınız: Ronnie D. Lipschutz, *On Security*, Columbia University Press, 1995.

²⁹ İbrahim Kalın, "Türkiye'nin Küresel İddiaları", *Sabah*, 26.09.2009; http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ibrahim_kalin/2009/09/26/turkiyenin_kuresel_iddialari. Erişim tarihi: 07.10.2009.

³⁰ Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Routledge Curzon, Taylor & Francis Group, London and New York, 2001, s. 275.

normalleşmesinin hızlandırılması ve KİİP inisiyatifi açılımlarında bulunmuştur. Türkiye'nin Kafkasya'daki bu yeni açılımlarıyla çok yönlü proaktif bir politika izleme dönemine girerek bölgedeki faaliyetlerini artırmasının doğal olarak Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine de yansımaları olmuştur. Ancak, Azerbaycan'ın, Türkiye'nin yeni Kafkasya politikasını tam olarak anlayamaması ilişkilerde krize yol açmıştır. Türkiye, Kafkasya politikasını çatışma sonrası oluşan dengelere göre yeniden şekillendirmeye başlamış ve ilk aşamada Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu ile Kafkasya bölgesini Türk dış politikasının (TDP) öncelikleri arasına almıştır. Çünkü Rus-Gürcü çatışması ve sonrasında dengelerin değişmesi beraberinde Türkiye'nin ulusal güvenlik sorunuyla³¹ ve aynı zamanda TDP'nin de yeni bir paradigma sorunuyla³² karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Buna karşı Türkiye, Kafkasya'da proaktif politika izlemeye başlamış ve bunun bir göstergesi olarak bölgede yoğun diplomatik girişimler başlatmıştır. Ancak, Türkiye'nin Kafkasya'da KİİP ile inşa etmeyi amaçladığı barış ve istikrar ortamının öncelikle Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesinden geçtiği görülmüştür. Bu nedenle Türkiye, Ermenistan ile normalleşme sürecine ivme kazandırmıştır. Ancak, Azerbaycan ile ilişkilerle yakından bağlantılı olan normalleşme süreci, Karabağ sorunu nedeniyle Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini de etkilemeye ve yeniden şekillendirmeye başlamıştır.

Diğer taraftan, Kafkasya politikasında Azerbaycan, Türkiye için vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu önem Azerbaycan ile Türkiye arasındaki tarihsel, kültürel ve etnik bağlara dayandığı kadar aynı zamanda Azerbaycan'ın jeopolitiğine de dayanmaktadır. Azerbaycan, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan kapısı konumundadır. Ayrıca, Hazar enerji kaynakları nedeniyle Azerbaycan, Türkiye'nin enerji güvenliği açısından da stratejik öneme sahiptir. Türkiye'nin Kafkasya politikasında manivelası olan Azerbaycan, müttefik bir ülke olarak görülmektedir. Aynı şekilde Azerbaycan açısından da Türkiye, vazgeçilmez öneme sahiptir. Azerbaycan, Türkiye'yi güvenliğinin ve bağımsızlığının bir koruyucusu ve sigortası olarak görmektedir.³³ Azerbaycan da Türkiye'yi Batı'ya açılan kapısı olarak görmektedir. Bu anlamda her iki ülke de yakın bağlar ve ortak çıkarlar nedeniyle karşılıklı olarak birbirlerine özel önem atfetmektedir.³⁴

³¹ Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunu, Kafkasya'da Türkiye ile Rusya arasındaki tampon ülke Gürcistan'ın devre dışı kalması ve Rusya'nın Karadeniz'de etkinliğinin artması şeklinde ifade edilebilir.

³² Ergin Yıldızoğlu, "Rusya, Kafkasya ve Türkiye'nin Yeni Jeopolitiği", 9 Eylül 2008, http://erginyildizoglu.blogspot.com/2008/09/rusya-kafkasya-ve-turkiyenin-yeni_09.html. Erişim tarihi: 03.02.2009.

³³ Svante E. Cornell, *ibid.*, s. 289.

³⁴ Ayça Ergun, *age*, s. 241.

Türkiye'nin değişen Kafkasya politikasının görünürde Ermenistan ile başlatılan normalleşme süreci³⁵ ve KIİP inisiyatifine dayandığı ifade edilebilir. Türkiye'nin Ermenistan ile yürüttüğü normalleşme süreci, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini kısa vadede olumsuz etkilemiştir. Bunda Türkiye'nin kamu diplomasisi kısmını ihmal etmesi ve Rusya faktörünün etkili olduğu söylenebilir. Türkiye'nin Ermenistan açılımı, Rus-Gürcü çatışması sonrası zayıflayan Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan hattına Ermenistan'ı eklemeye ve Rusya'nın bölgede artan etkinlik alanını sınırlama işlevlerine sahip olmasına rağmen Azerbaycan'ın Türkiye'nin kendisini normalleşme süreci sonunda sınırların açılması ve diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla yalnız bırakacağı kaygısıyla yanlış anladığı söylenebilir. Nitekim Türkiye'nin yeniden yapılandırmakta olduğu Kafkasya politikasında Azerbaycan'ın önemi, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ifadesiyle "Türkiye ile Azerbaycan sıradan iki dost, komşu kardeş ülke değildir, aynı zamanda iki stratejik ortaktır." şeklinde teyit edilmiştir.³⁶

Türkiye, KIİP açılımı³⁷ ile Kafkasya'da daha önce Demirel zamanında ortaya attığı pakttaki gibi askeri-savunma işbirliği yerine ekonomik ve güvenlik işbirliğini inşa etme girişiminde bulunmuştur. Bunda da aynen normalleşme açılımında olduğu gibi Türkiye, bölgedeki müttefiki Azerbaycan'a danışmayı ihmal etmemiştir. Ancak, bunun gerçekleştirilebilir olması da Ermenistan'ın katılımına dayanmaktadır ki, bu noktada Azerbaycan'ın Ermenistan ile olan sorunları bu girişimin içinin doldurulamamasına yol açmaktadır. Bu bağlamda Kafkasya'da Türkiye'nin yeni açılımları Azerbaycan ipoteğine takılmıştır.

Diğer taraftan, Rus-Gürcü çatışması Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Çatışma sonrasında Türkiye'nin Kafkasya'da Gürcistan ve Azerbaycan merkezli politika yerine³⁸ Ermenistan odaklı

³⁵ Ağustos 2007 tarihinde normalleşme süreci, İsviçre'nin Cenevre kentinde İsviçre Dışişleri'nin 'zabıt kâtipliği'nde aralarındaki sorunların nasıl çözüleceği konusunda teknik düzeydeki görüşmelerle başlatılmıştır. Bakınız: Cengiz Çandar, *age*.

³⁶ Aslında bugün Dışişleri Bakanı olan Davutoğlu, daha 2001 yılında yayınladığı kitabında iki ülke ilişkilerinin söylemlen stratejiye geçmesi gerektiği şeklinde değerlendirmişti. Bakınız: Ahmet Davutoğlu, *age*, s. 127.

³⁷ Türkiye'nin Kafkasya'da güvenlik arayışının bir parçası olan KIİP, bölgede kriz yönetim mekanizması işlevi görmeyi ve bölge ülkeleri arasında güven artırıcı önlemler sunmayı amaçlamaktadır. Ancak, Kafkasya'daki mevcut ilişkilerin henüz böyle bir girişime hazır olmadığı da açıkça ortadadır. Bu nedenle, KIİP açılımının sınırlamalarla karşılaşması şaşırtıcı olmamıştır.

³⁸ Türkiye, yeniden yapılandırmakta olduğu Kafkasya politikasında daha önceleri enerji projelerinin de etkisiyle Azerbaycan ve Gürcistan odaklı politika izlemiştir. 2008 yılından itibaren ise Türkiye'nin Kafkasya politikasında Azerbaycan ve Gürcistan'ı terk etmeden ama sadece bu ülkelerle de sınırlı kalmayarak çok daha geniş çerçevede çok boyutlu politika izlemeye başladığı söylenebilir.

politika izlemeye yönelmesi ve normalleşme sürecini hızlandırması³⁹ iki ülke ilişkilerinde gerginliğin artmasında başat etken olmuştur. Öte yandan Rusya'nın da Azerbaycan'ı Türkiye-ABD ekseninden uzaklaştırmaya yönelik bir politika⁴⁰ izlemesi, Azerbaycan'ı Gürcistan'ın durumuna düşmemek için Rusya ile yakınlaşma politikası izlemeye yöneltmiştir. Bu ortamda Azeri yönetimi, Moskova ziyaretlerini sıklaştırmıştır. Ancak, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin başka ülke ilişkilerine tercih edilmeyeceği çok kısa zaman içerisinde anlaşılmıştır. Bu nedenle, her iki ülke de kısa vadede ilişkileri düzeltmeye ve yanlış anlamaları ortadan kaldırmaya yönelmişlerdir.

Sonuç

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin bugüne kadar ağırlıklı olarak iktidarların 'tek millet, iki devlet' söylemi çerçevesinde yakın dostluk ve kardeşlik düzeyinde kaldığı söylenebilir. İlişkilere duygusallık katan söylem düzeyi, iki ülke ilişkilerinde yüksek beklentiler doğururken bu beklentilerin gerçekleşmemesi zaman zaman ortaya çıkan sorunlarda hayal kırıklıklarına ve aşırı duygusallıkla tepkiler verilmesine yol açmaktadır. Bu durum iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesine yol açarak ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyir takip etmesine ve ilişkilerde kırılma noktalarının oluşmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin Ermenistan ile başlattığı normalleşme sürecinde Azerbaycan'ın tepkileri bu durumu açıkça göstermektedir. Başka bir ifadeyle, iki ülke ilişkilerinin söylem düzeyine ve iktidar-lider ilişkilerine endekslendiği görülmüştür. Buna karşın Rus-Gürcü çatışmasının ve normalleşme sürecinin olumlu bir etkisi olarak ve aynı zamanda Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun rehberliğinde iki ülke ilişkilerinin duygusallıktan uzak stratejik düzeyde karşılıklı çıkarlar doğrultusunda daha gerçekçi ve dengeli bir yeniden şekillenme sürecine girdiği söylenebilir. Ayrıca, iki ülke ilişkileri, değişen Kafkasya jeopolitiği çerçevesinde başta Türkiye-Ermenistan ve Azerbaycan-Ermenistan olmak üzere Rusya, ABD ve AB gibi küresel aktörlerle ilişkilerde kesişme noktasında şekillenmektedir.

³⁹ Bunda ABD'nin ve bu ülkedeki Ermeni diasporasının Türkiye aleyhindeki davranışlarını engelleme faktörünün de etkisi gözardı edilmemelidir.

⁴⁰ Rusya'nın politikası, Azerbaycan'a normalleşme süreci hakkında yanlış istihbarat vermek, kendisine yakın medya kuruluşlarını, hükümeti ve ülkedeki öne çıkan aileleri harekete geçirerek Türkiye karşıtı bir kamuoyu oluşturmak biçimindedir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri,⁴¹ Türkiye-Ermenistan ve Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri ile Rusya, ABD, AB gibi aktörlerin bölgeye yönelik politikalarıyla iç içe geçmiş bir denklemi andırmaktadır. Ağustos 2008 tarihindeki Rus-Gürcü çatışmasıyla Kafkasya'da dengeler değişmiş ve yeni bir jeopolitik durum ortaya çıkmıştır. Türkiye de Kafkasya'da değişen konjonktüre paralel olarak proaktif bir şekilde yeni açılımlarda bulunmuştur. Türkiye'nin bölgede güvenlik ve istikrar inşa etmeyi amaçlayan KİİP önerisi ve Ermenistan ile daha önceden başlatılan normalleşme süreci gibi açılımlar, Kafkasya'da Türkiye'nin etkinlik alanını genişletmeyi öngörmekteydi. Ancak, Türkiye'nin normalleşme açılımı, Azerbaycan engelini takılmıştır. Bu da iki ülke ilişkilerinin tekrar gözden geçirilmesini ve ilişkilerin gerçekçi bir politika çerçevesine dayandırılmasını gerektirmektedir. Türkiye'nin yeniden yapılanmakta olan Kafkasya politikasında Azerbaycan'ın yeri stratejik düzeyde yeniden tanımlanmayı gerektirmektedir. Bu anlamda Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin artık söylem düzeyinden reelpolitığe dayanan stratejik ortaklık boyutuna çıkarılması önem kazanmaktadır. Aksi halde Azerbaycan ipoteği nedeniyle Türkiye'nin yeni açılımlarının engellere takılması ve Kafkasya politikasının da zikzaklar çizmesinin devam edeceğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Türkiye'nin Ermenistan açılımı, Azerbaycan'la ilişkilerde bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Bu noktada Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin seyri, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin de geleceğini belirleyeceği söylenebilir. Ancak, Türkiye ile Azerbaycan arasında ortaya çıkan bu krizin, ilişkilerin sağlam zemine oturtulması için bir fırsat olarak değerlendirilmesini getireceği beklenmektedir. Kısaca, Türkiye ile Ermenistan arasındaki normalleşme sürecinde tecrübe edildiği gibi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerindeki temel sorunsalın ilişkilerin söylem düzeyinde kalarak realist ve stratejik zemine oturtulamaması olduğu ileri sürülebilir.

⁴¹ Türkiye-Azerbaycan ilişkileri hakkında en son düzenlenen çalıştay raporu için bkz: Muharrem Ekşi, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çalıştay Raporu", *Kafkasya Çalışmaları* 2, SETA Temmuz 2009, http://www.setav.org/document/SETA_Azerbaycan_Calistayi_Raporu_26_Haziran_2009.pdf. Erişim tarihi: 02.07.2009.

KAYNAKÇA

- “Azerbaijani gas price for Turkey to be likely re-considered: Azerbaijani President”, *Trend News*, 13 Mayıs 2009; <http://capital-en.trend.az/oil/oilgas/1469681.html>. Erişim tarihi: 15.08.2009.
- “Erdoğan: İşgal sona ermeden Ermenistan sınırı açılmaz”, *Radikal*, 13.05.2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=13.5.2009&ArticleID=935713>. Erişim tarihi: 05.10.2009.
- “Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>. Erişim tarihi: 21.07.2009.
- Aras, Bülent. “Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy”, *SETA Policy Brief*, Brief, No: 32, Mayıs 2009.
- Cornell, Svante E. *Small Nations and Great Powers: A Study of Ethnopolitical Conflict in the Caucasus*, Routledge Curzon, Taylor & Francis Group, London and New York, 2001.
- Çandar, Cengiz. “Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan: Yeni Başlayanlar İçin...”, *Radikal*, 25.04.2009; <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalYazarYazisi&Date=25.04.2009&ArticleID=932871>. Erişim tarihi: 13.06.2009.
- Davutoğlu, Ahmet. “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No: 1, s. 77-96, 2008; http://www.insightturkey.com/Insight_Turkey_10_1_A_Davutoglu.pdf. Erişim tarihi: 02.05.2009.
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, 2004.
- Ekşi, Muharrem. “SETA Türkiye-Ermenistan İlişkileri Çalıştay Raporu”, *Kafkasya Çalışmaları 1*, SETA, Haziran 2009, http://www.setav.org/document/SETA_Ermenistan_Calistayi_Raporu.pdf. Erişim tarihi: 02.07.2009.
- Ekşi, Muharrem. “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Çalıştay Raporu”, *Kafkasya Çalışmaları 2*, SETA, Temmuz 2009; http://www.setav.org/document/SETA_Azerbaycan_Calistayi_Raporu_26_Haziran_2009.pdf. Erişim tarihi: 02.07.2009.
- Ergin, Sedat. “Ermeni Açılımı Karabağ’ı Bekliyor”, *Hürriyet*, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=12747870>. Erişim tarihi: 27.10.2009.
- Ergun, Ayça. “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, *Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, (Der. Mustafa Aydın), Nobel Yayınları, İstanbul, 2007, s. 241-267.
- Fuller, Graham E. *Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, Timaş Yayınları, İstanbul, Nisan 2008.

- Kalın, İbrahim. “Türkiye’nin Küresel İddiaları”, *Sabah*, 26.09.2009, http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/ibrahim__kalin/2009/09/26/turkiyenin_kuresel_iddialari. Erişim Tarihi:07.10.2009
- Lipschutz, Ronnie D. *On Security*, Columbia University Pres, 1995.
- Şiriyev, Zaur. “Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinde Kırılma Noktası: Ermenistan Sınırı”, *GÜNAKSAM*, http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=209&Itemid=44. Erişim tarihi: 03.07.2009.
- T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/disbasin/2008/08/22x08x08.htm>. Erişim tarihi: 21.07.2009.
- Yıldızoğlu, Ergin. “Rusya, Kafkasya ve Türkiye’nin Yeni Jeopolitiği”, 9 Eylül 2008, http://erginyildizoglu.blogspot.com/2008/09/rusya-kafkasya-ve-turkiyenin-yeni_09.html. Erişim tarihi: 03.02.2009.

İnternet adresleri:

- www.tsk.tr. Erişim tarihi: 18.09.2009.
- www.jandarma.gov.tr. Erişim tarihi: 18.09.2009.
- www.kkk.tsk.tr. Erişim tarihi: 18.09.2009.
- www.dzkk.tsk.tr. Erişim tarihi: 18.09.2009.
- www.resmi-gazete.org/tarih/20090206-1.htm. Erişim tarihi: 08.06.2009.
- http://ajanskafkas.com/haber,22940,turkiye_rusya_ile_savasin_esiginden_donmus_.htm. Erişim tarihi: 27.09.2009.